

DAGENS FRÅGOR

Den 23 september.

Det böhmiska kastellet i ruiner?

På ett skrämmande sätt har den sudettyska frågan illustrerat, hur hastigt den världshistoriska utvecklingen sker i dessa dagar. Ända sedan Versaillesfreden har den statsbildning, som då kom till såsom belöning för tjeckernas förräderi mot habsburgarna, spelat en ledande roll bland Europas andra-rangsstater och dess spetsar, en Masaryk, Benes eller Hodza tillhört storpolitikens förgrundsfigurer. Ännu i maj 1938 strandade ett tyskt försök till hastig och radikal lösning av det sudettyska problemet på tjeckernas egen och västmakternas fasta hållning. Men den dag, då detta skrivs, hava ej endast England och Frankrike utan även Prag-regeringen själv nödgats bita i det sura äpplet och låta »Central-europas enda demokrati» amputeras. Osvuret är dock i detta fall bäst: även om Benes nödgats acceptera, kan en omstörtning i Tjeckoslovakiet bringa en militärdiktatur till makten för att upptaga en sista förtvivlad kamp. Den skulle i så fall ledas av ett desperat hopp att mot deras vilja kunna tvinga in västmakterna i kriget, om de se ett segerande Tyskland stå i begrepp att sluka ej blott sudettyskarna utan hela Böhmen-Mähren. Eller också kan den benägenhet att vid framgång oavbrutet skärpa sina krav, vilken gör alla underhandlingar med Tyskland så vanskliga, i sista stund medföra, att spelet slås i stycken trots alla Prags, Paris' och Londons häpnadsväckande eftergifter. Den 21 september tyda emellertid tecknen snarast på Tjeckoslovakiets styckning utan svärdslag. Västmakternas påtryckning i Prag har varit mycket stark.

Den tjeckoslovakiska stat, som skapades 1918—1919, är ingalunda en frukt av folkens självbestämmanderätt. Detta måste fastslås inför de gråterskor, som skyndat till, nu som alltid, då en tysk rätt hävdas mot Versaillesdiktatet. Vad som här styckas och slaktas, är — förut-satt att uppgifterna hitintills om Londonuppiggörelsen äro riktiga — ej den tjeckiska nationen, som man skulle kunna tro vid läsningen av många engelska, amerikanska och svenska presskommentarer, utan det Österrike-Ungern i miniatyr, som Benes' och Masaryks diplomati lyckades karva ut ur många folkslag bland Donaumonarkins spillror. Av Tjeckoslovakiets ungefär femton miljoner invånare utgöres knappt hälften av tjecker. Slovakerna äro ungefär 2 1/2 miljon. Till-sammans utgöra dessa folk sålunda två tredjedelar av den hittills-varande statens befolkning. Men slovakar och tjecker äro ej ett folk i högre grad än t. ex. norrmän och svenskar. Deras historiska utveckling är helt olika, och för första gången bo de efter 1918 inom samma stats gränser. De löften om utsträckt självstyrelse, som tjeckerna under världskriget hade givit slovakerna i det s. k. Pittsburghavtalet, kränktes hänsynslöst, sedan det större folket kommit i sadeln. Vad man sedan har sökt skapa, är en tjeckisk nationalstat, ej en tjecko-

slovakisk union. En betydande del av det slovakiska folket har också fylkat sig i den nyss avlidne pater Hlinkas autonomistiska folkparti, som i viss utsträckning har samarbetat med sudettyskarna och andra minoriteter. Denna motsättning skulle dock knappast hava kunnat bliva ödesdiger för statens bestånd. En minst lika stor del av slovakerna har följt de hittillsvarande tjeckiska ledarna, och de sista dagarnas nyheter tyda på att även Hlinkas parti inför den hotande katastrofen närmat sig Benes och Hodza. Med någon generositet och ridderlighet — egenskaper, som de dock hittills ej gärna hava lagt i dagen — skulle tjeckerna lätt kunna lösa den slovakiska frågan. En annan minoritet, som knappast heller kan betraktas som någon allvarlig fara för tjeckerna, är den halva miljon ukrainare, som utgör flertalet av befolkningen i Karpato-Rutenien. De äro kulturellt alltför osjälvständiga och efterblivna för att kunna föra någon självständig tillvaro, och deras ukrainska moderland ligger ju under den ryska piskan. För dem torde för övrigt den tjeckiska styrelsen i flere avseenden hava inneburit en avsevärd uppgång.

Annorlunda ligga förhållandena till för tre andra minoriteter: sudettyskarna, ungrarna och polackerna. De förstnämnda uppgå till ungefär 3¹/₂ miljon och äro med sin huvudmassa bosatta i en ganska bred bård runt Böhmens gränser samt i Österrikiska Schlesien med angränsande delar av Mähren. På vissa håll når denna tyska bosättning en betydande ytvidd. Detta gäller t. ex. trakten omkring Eger och likaså i Böhmens norra hörn och i Schlesien-Nordmähren. I dessa områden utgöra tyskarna 80—95 % av befolkningen, och det samma gäller några distrikt vid det forna Österrikes nordgräns. Dessutom finnas vissa gränsbälten, t. ex. kring Teplitz, där tyskarna utgöra mer än halva befolkningen. Med undantag av några mindre enklaver och spridda spillror i de större städerna såsom Prag, Pressburg och Brünn bo de sålunda utefter Tyska rikets gränser i direkt geografisk kontakt med sitt moderfolk. En tillämpning på dem av de principer om nationell självbestämmanderätt, som uppgåvos ligga till grund för upprättandet av Tjeckoslovakiet och andra av 1918 års successionsstater, möter sålunda inga större svårigheter. De enda skäl, som kunna anföras däremot, äro av strategisk natur. Dylika synpunkter återopades emellertid ej i Versailles, då Tysklands östgräns uppdrogs, och rent principiellt förefalla tjeckerna ej att hava större rätt att stödja sitt försvar på Erzgebirge och Sudeterna än t. ex. ungrarna och tyskarna att basera sitt gränsvärn på Karpaterna respektive Vogeserna.

I ungefär samma situation som sudettyskarna befinna sig de 100,000 polackerna i Teschenområdet och tre kvarts miljon ungrare i södra Slovakien och Karpato-Rutenien. Även dessa minoriteter bo till sin huvudmassa i direkt territoriell kontakt med sitt moderland, och liksom sudettyskarna hava de i strid med sin klart uttryckta vilja införlivats med Tjeckoslovakiet.

Ett tillämpande av nationalitetsprincipen i större delen av Tjeckoslovakiet skulle alltså te sig mycket enkelt i jämförelse med de för-

virrade förhållandena i Siebenbürgen eller Macedonien. Men i det längsta har en dylik radikalkur ej varit aktuell. Ännu för några dagar sedan var sudettyskarnas officiella krav ej förening med Tyskland utan en mycket vittgående autonomi, definierad i det s. k. Karlsbadprogrammets åtta punkter. Det kan emellertid ifrågasättas, om ej den tyska stat i staten, som detta programs förverkligande skulle hava skapat, i längden skulle hava inneburit en vida farligare kraftförlust för Tjeckoslovakiet än en radikal amputering av riksdelar, som ej känna skymten av samhörighet med den officiella staten. Från tjeckisk sida fördes emellertid förhandlingarna med stor långsamhet. Det första erbjudandet i våras, om kodifikation av nationalitetslagstiftningen i och för minoriteternas skydd, kunde ej gärna tänkas locka sudettyskarna. Detsamma gäller budet nummer två, en »autonomi», baserad på de »historiska provinsernas» (Böhmen, Mähren o. s. v.) lantdagar, i vilka tjeckerna från början hade överväldigande majoritet. Att lägga fram ett dylikt parodiskt förslag tyder på en viss fräckhet eller en fullständig felbedömning av situationen. Först därefter förmåddes Benes och Hodza under Englands tryck att acceptera en självstyrelse i små kanton, av vilka några skulle bliva utpräglat tyska. Så småningom synes denna tanke hava utvecklats till allt närmare överensstämmelse med Karlsbadprogrammet. Om ett dylikt förslag hade framlagts för några månader sedan, hade det möjligen medfört en uppgörelse i godo. Nu däremot förde å ena sidan den vid alla segrarmakternas förhandlingar med Tyskland visade benägenheten att göra alla eftergifter så sent, att de bliva värdelösa, å den andra tyskarnas för motparten föga tilltalande metod att vid framgång skärpa sina maximikrav, till ett helt annat resultat. Henlein sprang ifrån sitt eget Karlsbadprogram och krävde förening med Tyskland. Sedan Chamberlain vid sitt dramatiska flygbesök i Berchtesgaden funnit Hitler redo att gå till krig för detta krav, återstod för västmakterna, som tydligen ej ännu känna sig i stånd att våga det stora provet, blott att söka tvinga Prag att acceptera en stympning. Om denna lösning verkligen kan realiserats på fredlig väg, torde man hava rätt att säga, att den egentligen även är den bästa. Varje försök med autonomi inom Tjeckoslovakiets ram skulle blott hava blivit ett provisorium och inom rätt kort tid ånyo hava ställt Europa inför en öppen kris.

För några dagar sedan talades ganska allmänt om en folkomröstning i de nejder, som det gäller. Utvecklingen torde hava sprungit förbi denna möjlighet. Med det tillstånd av halvt inbördeskrig, som nu råder i Sudettyskland, är ett plebiscit en utopi. I sak betyder detta knappast någon förlust — folkstämningen torde vara klar ändå. I rättvisans och den framtida fredens intresse får man blott hoppas, att Tjeckoslovakiets polska och ungerska minoriteter erhålla samma möjligheter att förenas med sina huvudfolk som sudettyskarna och att inga stora tjeckiska minoriteter hamna inom Tysklands gräns. Hela problemet måste lösas på en gång. Sedan detta skett, är det å andra sidan klart, att en verklig, självständig stat för tjeckerna, helst

i något slags samband med slovakerna, utan främmande minoriteter att topprida, är en nödvändig beståndsdel i ett Europa, som ännu är grundat på nationalitetsprincipen. Man får därför hoppas, att de sista timmarnas rykten om ännu mer vittgående tyska planer av ren erövringskaraktär komma att visa sig sakna fog. Om den vid Londonmötet planerade internationella garantin (om vars värde tjeckerna efter de sista dagarnas erfarenheter av den franska alliansen knappast torde göra sig alltför höga begrepp) kommer till stånd, löses också den allians med Ryssland, som varit ett för Europa i dess helhet så olycksbådande inslag i Benes' politik, och stänges Litvinov utanför den rysk-polska gränsen. Härmed skulle också den framtida grannsämjan mellan tyskar och tjecker i någon mån underlättas, även om den naturligtvis efter vad som hänt, endast skymtar i ett mycket fjärran perspektiv.

Inför den Greuelpropaganda, som drivits på tyskt håll och nu synes leda till avsett resultat, får det ej glömmas, att minoriteterna i Tjeckoslovakiet ingalunda hava hört till Europas sämst behandlade. Tjeckerna hava långt ifrån uppträtt som italienarna mot sina slovenner och tyrolare, ryssarna mot ingermanlänningarna eller tyskarna mot judarna. Tjeckerna hava ej åsamkat sig skuld genom skoningslöst förtryck utan genom brutalt och översittarmässigt betonande av hela statens tjeckiska karaktär, särskilt vid ämbetstillsättningar och på det ekonomiska området. Dessa metoder, särskilt när de praktiserats av en majoritet, som uppfattats såsom lägre stående, hava varit nog för att driva minoriteterna ur staten.

Den i Berchtesgaden och London konstruerade lösningen, vars genomförande som sagt ännu är högst ovisst, är både politiskt klok och ur historisk och nationell synpunkt rättvis. Men den ger skäl till allvarliga farhågor. Det fruktansvärda hotelse- och utpressningsmaskineri, som har använts mot tjeckerna, kan lika lätt nyttjas mot en annan mindre stat, som ej innesluter några minoritetsproblem men t. ex. döljer värdefulla naturtillgångar. Intet i stormakternas hållning sedan 1935 antyder, att den ansatta staten i en dylik situation skulle hava någon hjälp att hoppas. Särskilt för folken i Sydöst-Europa ter sig utvecklingen hotfull, men det finns heller ingen anledning att måla läget kring Östersjön alltför ljusst. De senaste händelserna visa, att ej blott Folkförbundet utan även den klassiska folk-rätten har upphört att existera. För de små nationerna finnas inga andra utvägar än att stärka sin försvarsberedskap till den högsta möjliga och att ej blott i officiella dokument utan även i pressen och i privatpersoners offentliga uttalanden undvika allt, som kan tydas som utmaning eller partitagande. Någon fullständig trygghet skänka ej heller dessa medel, men de kunna i avsevärd grad minska farorna.

P. S.

De sex dagar, som hava förflutit, sedan ovanstående skrevs, hava tyvärr besannat de där uttalade farhågorna. Å ena sidan råder intet

tvivel om att Hitler överskattat konjunkturernas gynnsamhet och högst avsevärt skärpt sina krav efter samtalet i Berchtesgaden. Å den andra förefaller det ingalunda säkert, att den nya, starkt militärt betonade regeringen i Prag verkligen är villig att på allvar utföra den överenskommelse, som Hodza accepterat, och sålunda avträda Sudettyskland. Härtill kommer, att i både London och Paris den opinion vunnit i styrka, som över huvud taget motsätter sig alla eftergifter åt Tyskland. Chamberlains rörelsefrihet blir därigenom mindre vid eventuella nya förhandlingar. Helt hopplös är dock ej situationen ännu efter Hitlers stora Berlental. Detta har ej medfört de fruktade irreparabla händelserna utan bekräftat den till första oktober medgivna respittiden. Några förhoppningar kunna därför kanske knytas vid sir Horace Wilsons resa till Berlin med nya depescher från Chamberlain. Om Tyskland och England verkligen äro ense i själva principfrågan och motsatserna blott gälla utförings-sättet, borde en utväg kunna finnas, om alla parter besjålas av god vilja att undvika det värsta.

Kapitalflykten De senaste veckornas våldsamma europeiska kris har **från Europa.** icke undgått att medföra betydelsefulla återverkningar på det ekonomiska området. Känsligare än någon annan gren av det ekonomiska livet har den internationella kapitalmarknaden reagerat inför de oroande tilldragelserna på kontinenten. Sedan den 25 augusti har pundet och med detta flertalet av de ledande europeiska valutorna fått vidkännas rätt avsevärd nedgång i förhållande till guldet och dollarn. Bakom denna företeelse skymtar ett problem, som under senare år fått en allt större aktualitet, nämligen omfattningen och räckvidden av de kortfristiga internationella kapitalrörelserna. Dollarkursens stegring och guldprisets uppgång äro i väsentlig grad uttryck för en flykt från europeiska placeringsobjekt till investeringar, som under rådande förhållanden anses som säkrare. Givetvis har denna tendens väckt åtskillig uppmärksamhet inom finansiella kretsar över hela världen och frågan om storleken och verkningarna av det pågående kapitalutflödet från de europeiska marknaderna diskuteras livligt i fackpressen.

Ehuru spørsmålet i och för sig icke är nytt, är det dock förhållandevis sent som allvarliga ansträngningar gjorts att söka siffermässigt skildra det rolösa kapitalets vandringar mellan de stora borgenärsstaternas penningcentra. Förtjänsten av att man sedan några år tillbaka äger ett långt fylligare material än tidigare för bedömningen av dessa frågor tillkommer i hög grad Internationella banken i Basel, i vars årsberättelser en koncis, saklig och vederhäftig orientering i detta ämne återfinnes. Huvudsakligast i anslutning till nämnda publikationer skall i det följande, såsom bakgrund till den dagsaktuella situationen, lämnas några siffror ägnade att belysa de senaste årens internationella kapitalrörelser.

Under de två åren 1935 och 1936 beräknas *Förenta Staterna* hava från utlandet mottagit netto över 2,6 miljarder dollars och de nio

första månaderna 1937 ökades detta tillskott med ytterligare i runt tal 1,3 miljarder dollars. När emellertid depressionen under sista kvartalet av fjolåret med våldsamt kraft drabbade det amerikanska näringslivet under det att de europeiska länderna endast fingo vidkännas en viss avmattning, hade detta till följd att strömmen av kortfristigt kapital plötsligt ändrade riktning. Under de sista tre månaderna av 1937 återbragtes till Europa icke mindre än $\frac{1}{2}$ miljard dollars. Den sedan dollardevalveringen 1934 oavbrutna penningströmmen i västlig riktning över Atlanten tillfogades sålunda ett, låt vara, tillfälligt avbrott.

Emellertid vore det ett misstag att föreställa sig, att hela kapitalexporten till Förenta Staterna härflöte från Europa och vore beroende av de ökade krigsriskerna i vår världsdel. Ätminstone inemot $\frac{1}{4}$ miljard dollars av fjolårstillskottet till U. S. A. utgjordes av tillgodohavanden som de syd- och mellanamerikanska staterna förskaffat sig under då rådande gynnsamma exportkonjunktur. Av de europeiska staterna intog i den amerikanska balansen Schweiz första rummet. Under normala förhållanden tillkommer detta rum England, men under andra kvartalet 1937 uppgick utförseln av kapital från Schweiz till Förenta Staterna till icke mindre än 250 miljoner dollars mot 150 miljoner från England. Under tredje kvartalet voro motsvarande siffror 120 respektive 30 miljoner dollars. När strömmen sedan vände under sista kvartalet 1937, var det åter Schweiz som intog förgrundsplatsen; till Schweiz återströmmade nämligen ett belopp av inemot 130 miljoner dollars mot 110 miljoner till England och 80 miljoner till Nederländerna.

Vid sidan av transaktionerna mellan de europeiska länderna och Förenta staterna erbjuda de främmande kapitalrörelserna till och från *England* ett alldeles särskilt intresse. Till London såsom centrum för sterlingblockets penningmarknad gingo betydande belopp i valutor, som sterlingländerna erhållit såsom exportlikvider under högkonjunkturen. Från medio av 1936 till medio av 1937 ökade sålunda Indien sina tillgångar i London med 15 miljoner pund och Australien sina med 20 miljoner pund, under det att Väst-Afrika, Straits Settlements, Palestina och Irak ökade sina tillgodohavanden med tillsammans 10 miljoner pund, men för samtliga dessa stater medförde senare hälften av 1937 någon nedgång av pundbehållningen i London. Däremot stego de nordiska staternas tillgodohavanden i London under 1937 med över 20 miljoner pund, utan att något avbrott i denna utveckling skedde under årets senare månader.

Vid sidan av kapitalrörelserna till och från England erbjuder utvecklingen å den franska penningmarknaden särskilt intresse. Kapitalexporten från *Frankrike* under 1937 var mest omfattande under årets första veckor, vidare i maj och juni och slutligen under september. Under oktober och november försiggick däremot en icke obetydlig återströmning av kort kapital till Frankrike, och under innevarande år har en långvarig kapitalflykt från detta land under de första fyra månaderna följts av en betydande kapitalimport under maj må-

nad. Vid sidan av Frankrike står *Schweiz* såsom det land, vilket kännbarast erfarit verkningarna av flytkapitalets nyckfullhet och ängslan. Första halvåret 1937 präglades, i jämförelse med den utomordentligt livliga kapitalimporten under fjärde kvartalet 1936, vilken sammanhängde med schweiziska francens devalvering, av ett relativt lugn. Emellertid märktes en ganska betydande utförsel till Tyskland, vilken sammanhängde med försäljning av schweiziska värdepapper i tysk ägo, vidare till Frankrike i form av obligationsteckning för det stora försvarslånet och slutligen, såsom redan nämnts, till Förenta Staterna liksom även till England. Under senare hälften av fjolåret återbördades emellertid till den schweiziska nationalbanken ett nettobelopp på inemot 115 miljoner dollars. På allvar konfronterades Schweiz därigenom med penningöverflödets problem, och nationalbanken nödgades skrida till rätt drastiska åtgärder för att hindra en ytterligare icke önskvärd kapitalimport. Sålunda mottogos från och med november 1937 inga nya utländska insättningar på avista räkningar, tillgodohavanden på äldre dylika räkningar skulle med det snaraste överflyttas på konton med viss uppsägningstid och samtliga utländska insättningar belades med en avgift av 1 procent. Den negativa räntan har sålunda i penningöverflödets dagar blivit en påtaglig realitet.

Från fjolårets diskussion i valutafrågan är det känt, att ej heller *Sverige* lämnats oberört av de häftiga kastningarna på den internationella penningmarknaden. Det stora tillskottet till riksbankens behållning av utländska valutor under senare år härrör emellertid, som bekant, till övervägande grad från de likvider, vår exportindustri under de goda åren intjänat. Till viss grad äro emellertid de medel, som tillfördes riksbanken i början av fjolåret, av den utpräglade spekulativa karaktär, som kännetecknar det internationella flytkapitalet. Av verkställda uppskattningar, vilka självfallet äro ytterst approximativa, framgår, att det utländska flytkapitalet i Sverige vid slutet av 1936 uppgick till 50 miljoner kronor, en summa som vid slutet av fjolåret fördubblats. De svenska affärsbankernas inställning till förevarande problem har, som man torde erinra sig, kommit till uttryck i deras i mars 1937 vidtagna åtgärd att icke beräkna ränta på utländska bankers tillgodohavanden i Sverige, ett beslut som sedermera i november samma år följdes av en sänkning av räntan å övriga utländska insättningar från högst 2 till högst $\frac{1}{2}$ procent.

I nuvarande situation är den fråga, som tilldrager sig största intresset, den motståndskraft som den ledande europeiska valutan, det engelska pundet, kan erbjuda den rådande baissespekulationen. Enligt beräkningar, som återgivits i *Economist*, kunde de brittiska guld-kassorna, vilkas sammanlagda behållning för närvarande uppgår till 780 å 800 miljoner pund, utan olägenhet vidkännas en åderlätning med 150 miljoner pund. Då guldskeppningarna intill den 8 september belöpt sig till i genomsnitt 12 miljoner pund i veckan, skulle England vara rustat för ytterligare 12 veckors påfrestningar av den storlek, som på sistone förekommit. Emellertid beror utvecklingen i fortsätt-

ningen givetvis icke enbart på den europeiska politiska konjunkturen med alla dess osäkerhetsmoment utan även, och i hög grad, på den ekonomiska konjunkturen i Förenta Staterna. Av åtskilliga tecken att döma har denna redan för cirka 5 månader sedan passerat sin djupaste nivå. Osannolikt är icke att man under höstens lopp kan vänta ytterligare tecken på återhämtning i Amerika och att en ökad köpkraft inom Förenta Staterna kan komma att utlösa en stegrad import från Europa. Därigenom skulle de kommersiella faktorer som påverka betalningsbalansen komma att i viss mån motväga de politiska risker, som nu driva kapitalet från Europa västerut över Atlanten.

Märkvärdiga teaterreformatorer. Skulle svensk teaters hälsotillstånd stå i direkt proportion till antalet av teaterutredningar borde dess fysik vara glänsande, ty raden av dylika utredningar har under senare tid verkligen varit imponerande. Professorer och revisorer, tidningsmän, andrakammarledamöter och hovstallmästare, ja till och med en och annan teaterman ha i skön förening arbetat på att klarlägga frågan om hur en teater skall skötas för att motsvara på samma gång statsfinansens, publikens och kritikens krav. Men frågar sig den enkle och osakkunnige åskådaren, som ingenting annat önskar än att då och då få se litet god teater, vad som i alla dessa undersökningar utgör »der langen Rede kurzer Sinn» är det icke så lätt att ge svar. Man vill ha god teater, det är en självklar sak; men denna goda teater får kosta endast så litet som möjligt, och om den tenderar till att te sig för dyr måste genast en ny utredning tillsättas för att utröna orsaken till detta beklagliga förhållande. Det vore i förbigående sagt intressant nog att veta, hur mycket pengar staten lagt ner på alla dessa forskningar i våra teaterförhållanden. Antagligen skulle beloppet, om det behörigen hopsummerades, visa sig vara ganska ansevärt. Hade det i stället fått användas till att upphjälpa Dramatiska teaterns klena reservfond skulle måhända en hel del av de ständigt återkommande klagomålen kunnat helt lugnt och stilla bringas ur världen.

Av alla dessa många utredningar har emellertid ingen haft en så originell sammansättning som den senaste, vars betänkande avlämnades den 30 juni innevarande år. Här ha en statssekreterare, ett borgarråd, ett undervisningsråd och en bokföringsspecialist med anställning vid Operan slagit sina kloka huvud ihop för att en gång för alla rationellt och definitivt bota bristfälligheterna i den dramatiska nationalscenens organisation. Redan från början kunde man ana att resultatet skulle bliva, för att tala med Holberg, »en Fandens Syllogismus»; men då betänkandet kom i dagen visade det sig snart att även de djärvaste förväntningar vida överträffats. Pressen var för en gångs skull i sina omdömen fullständigt enhällig. Något mera groteskt än detta utlåtande har enligt en samstämmad opinion svenskt utredningsväsen aldrig frambragt.

Det torde vara överflödigt att här rekapitulera de märkvärdiga ut-

talanden, varav betänkandet överflödar. En passus i detsamma är emellertid av den art, att den verkligen förtjänar att bevaras till eftervärlden och ihågkommas, även sedan dammet fallit tumstjockt över de fyra sakkunnigas mästestycke. Det står i betänkandet på sid. 39, rad 10 och följande. Exakta uppgifter om förekomsten av citatet torde vara nödvändigt att lämna, då i annat fall en läsare lätt skulle förledas till det antagandet att en illvillig belackare satt ihop det hela för att bringa utredningens resultat i misskredit.

»Det får anses som ett erkänt faktum», heter det, »att Dramatiska Teaterns ensemble i stort sett befinner sig på en hög konstnärlig nivå och i sig innesluter talangfulla och sitt arbete hängivna skådespelare. Det har emellertid från olika håll ofta framhållits, att orsaken till det bristande publikintresset för Dramatiska Teatern åtminstone delvis skulle bero på, att föreställningarna på teatern, ehuru ytterst omsorgsfullt genomarbetade, stundom förefölle livlösa och mekaniserade. Denna uppfattning saknar icke ett visst berättigande. Förhållandet kan måhända förklaras så att skådespelarnas skapande förmåga hämnats genom en alltför inträngande och minutiös regi. Det har icke saknats vittnesbörd om en viss under senare tider vid Dramatiska Teatern framträdande tendens att ställa regien alltför mycket i förgrunden. En långt driven betoning av det regimässiga kan lätt i fråga om skådespelarnas insatser leda till jämnstrukenhet och konstnärlig ofrihet, när det gäller tolkningen av en roll, samt förminskad inspiration och arbetsglädje. Detta i sin tur medför otvivelaktigt ett minskat teaterintresse hos allmänheten. Enbart ensemblespel, det må vara aldrig så välgjort, får gärna något maskinmässigt och tvunget över sig, och publiken får icke sin önskan tillfredsställd att glädja sig åt och beundra skådespelarnas individuella talanger och prestationer. Det är, synes det de sakkunniga, väsentligen på skådespelarna all teaterkonst måste bygga.»

Det är stor skada att man icke får veta, vilken av de sakkunnige det är, som givit uppslaget till denna grandiosa passage och fattat den i pennan. Man vågar icke ge sig in på några gissningar; men så mycket är säkert att dess upphovsman förtjänar en rangplats som vår samtids absolut mest originelle teaterbedömare. Eljest har det nämligen varit ett som självklart betraktat faktum i teaterhistorien, att alla scenkonstens verkliga blomstringsperioder kännetecknats av ensemblespelets och regiens fulländning. De stora senmedeltida mysterienspele, kanske det skönaste teaterns konst någonsin frambragt, levde som bekant helt och hållet på sin fasta och samlade enhetlighet. Det var till det stora, överväldigande rika helhetsintrycket man syftade, och i känslan av dess betydelse underordnade sig alla medverkande krafter villigt och gärna regissörens ledning. Vi känna blott i sällsynta undantagsfall namnen på de uppträdande skådespelarna, och intet antyder, att den mångtusenhövdade publiken sörjde över att ej få — för att än en gång citera betänkandets ord — »glädja sig åt och beundra skådespelarnas individuella talanger och presta-

tioner». Om Shakespearetidens drama gäller detsamma. Hamlets tal till skådespelarna, vilket utan tvivel ger summan av sceninstruktören Shakespeares praktiska erfarenhet, låter oss med utomordentlig klarhet blicka in i tidens regisystem. Också här gällde det framför allt att skapa en föreställning med genomfört enhetlig stil, d. v. s. kännetecknad av vad utredningsmännen beteckna som »jämnsstrukenhet och konstnärlig ofrihet». Att det franskklassiska dramat i sin sceniska gestaltning följde samma konstnärliga grundprinciper är väl överflödigt att nämna, och detsamma gäller om 1700-talets skådespel. Det finns blott en period i teaterns historia, då man verkligen hyllat de grundsatser, för vilka de sakkunnige trätt i breschen. Det är under tiden kring mitten av 1800-talet, efterromantikens period, då den europeiska scenen behärskades av ett antal kringresande rollvirtuoser, vilka arbetat in ett halvt tjog roller, vari de uppträdde på scen efter scen, utan repetitioner med ensemblen, utan hänsyn till kostymering eller scenisk utstyrsel och utan varje intresse för de medspelande. Den publik, som åskådade dessa föreställningar, slapp således helt och hållet undan det starka obehag, som de sakkunnige erfarit vid betraktandet av den »alltför inträngande och minutiösa regien» i Dramatiska Teaterns föreställningar. När Bogumil Dawison eller Friedrich Haase spelade Hamlet strömmade publiken till ej för att se skådespelet utan för att se den berömde virtuos, som gestaltade huvudrollen. Vem som spelade kung Claudius eller Polonius kunde göra detsamma; deras uppgift var ingen annan än att ge replik åt stjärnan. Vanligen brukar man beteckna detta system som en djup dekadans i den moderna teaterns utveckling, vars herravälde till slut lyckosamt bröts genom Meiningsarnas framträdande och därifrån utgående nya strömningar inom scenkonsten. Men det är tydligt att de sakkunnige härvidlag hylla helt andra åsikter och i själva verket se tillbaka till förfallsperioden kring 1800-talets mitt som ett eftersträfvansvärt idealtillstånd, till vilket det gäller att med alla medel föra Dramatiska Teatern tillbaka.

Inför ett principuttalande av sådan syftning som detta måste man ovillkorligen fråga sig, om dessa sakkunniga, därest de nu icke ansett nödvändigt att lära känna något av den europeiska teaterns historia, ej åtminstone någon gång sett en modern film och skaffat sig kännedom om hur en dylik kommer till. De uttalanden om filmen och dess betydelse som konkurrent till teatern, vilka förekomma i betänkan-det, beröra ej alls de konstnärliga problemen utan sysselsätta sig blott med en del uppgifter angående besöksfrekvensen på teatrar och biografer. Att här komma med statistiska utredningar är emellertid alldeles överflödigt, då envar vet, att filmen för de bredare lagren faktiskt kommit att så gott som fullständigt ersätta teatern. Här må lämnas därhän vilka faktorer som i förening åstadkommit detta resultat, men otvivelaktigt är att ett betydelsefullt moment just är filmens utomordentligt noggranna aktgivande på regien och ensemble-spelet. Det verkar komiskt att höra de sakkunniga klaga över att på Dramatiska Teatern till förment skada för publikintresset regien

ställt alltför mycket i förgrunden, då man vet att ingen teaterföreställning i världen dikteras av regissörsviljan i så stor utsträckning som de stora filmerna, vilkas besökare räknas i miljontal. I själva verket är det filmen, som förändrat publikens blick på teatern och skärpt dess krav både på spel, regi och utstyrsel. Ännu för tjugufem eller trettio år sedan kunde mycket passera på teatern, som av välvilliga bedömare brukade kallas »gammal god skola» men som i själva verket ingenting annat var än den själlösaste slentrian. Dyligt går icke numera. Filmregissörerna, som hade den allt avslöjande kameran till hjälp, sågo sig ställda inför det obönhörliga kravet att hänsynslöst utrota alla dylika reminiscenser och med all makt inrikta sig på att skapa föreställningar, fullständigt enhetliga i spelstil och formgivning. Teatern måste, om den ej vill ohjälpligt stanna efter på vägen, följa samma linje och tillämpa samma principer. Skulle den svenska nationalscenen på denna punkt visa tendenser att följa de sakkunniges direktiv och sålunda falla tillbaka i ett föråldrat spelsätt torde reaktionen från publikens och kritikens sida icke låta vänta på sig.

I fråga om de kungliga scenernas administration ha de sakkunnige som väntat var upptagit planen på en sammanslagning. Vardera scenen skall enligt deras förslag ha sin egen chef, men högsta ledningen skall ligga i händerna på en styrelse om tre medlemmar; de ekonomiska angelägenheterna skola för bägge scenernas vidkommande skötas av en ekonomidirektör med vidsträckta befogenheter. Man fäster sig här i främsta rummet vid mängden och betydelsen av de uppgifter, som läggas i styrelsens händer. Dess treenighet skall för både Operan och Dramatiska Teatern fastställa spelplaner, bestämma om inköp av nya operor och teaterpjäser, avgöra frågor om gestaltandet av den klassiska repertoaren, anställa personal, bestämma dess löner och i övrigt fylla en mängd andra viktiga uppgifter i det praktiska teaterarbetet. Man frågar sig hur det skall vara möjligt att i vårt land leta upp tre personer, som icke blott kunna läsa och bedöma partitur, t. o. m. av moderna kompositörer — detta är som bekant icke precis något lekverk — utan också kunna väga mot varandra exempelvis Giraudoux, O'Neill, Pirandello, Kai Munk och Pär Lagerkvist, för att nu icke tala om att man av dem måste kräva full kompetens, när det gäller att bestämma om den klassiska repertoaren skall föredraga Calderon, Shakespeare, Molière eller Schiller. Att finna *en* dylik Fågel Fenix lär vara bekymmersamt nog, men för att upptäcka tre stycken får man nog leta ganska länge i Vår Herres hage.

Mindre svårt torde det vara att identifiera den tilltänkta kandidaten till posten som ekonomidirektör. Där torde en av de sakkunnige med stolthet ha på sig själv tillämpat Ivar Blås bekanta ord om kappan, varunder man skulle kunna skaffa fram en konung. Märkligt är att utlåtandet just i detta fall varit ovanligt liberalt i fråga om anställningsperioden. Teatercheferna ha medgivit blott tre år, men ekonomidirektören skall föra sin spira i ej mindre än sju. Man undrar, varför just detta antal år blivit valt, men kanske det beror

på en reminiscens från berättelsen om Josef i Första Mosebok och de däri omtalade sju feta åren, under vilka han lyckosamt styrde Egypti land. Emellertid gör man helt visst klokt i att icke förgäta att efter de sju feta åren följde de sju magra.

Ernst von Born och Ragnar Furuhjelm. En politiker, som i Finland är sitt partis eller dess riksdagsgrupps ordförande, är därför icke en partiledare i den mening ordet har i Sverige. Det finns i Finland blott en partihövding, vars position kan likställas med partiledarnas i Sverige, och det är socialdemokraten Väinö Tanner. Men hans inflytande över partivännerna är tämligen oberoende av formella placeringar. Frågar man i dagens Finland, vilka som äro de olika riksdagsgruppernas eller partiernas ordförande, så torde även politiskt väl informerade medborgare giva svävande svar. Utanför kretsen av meningsfränder tilldraga sig dylika uppdrag föga intresse. Byter en grupp ordförande så lockar detta icke till gissningar, kannstöperier och slutsatser. Socialdemokraterna ha, åtminstone tidvis, avsiktligt praktiserat metoden att icke låta ordförandeskapet bliva permanent. Även om en partiordförande sitter i riksdagen kan, och detta sker ofta, en annan bliva gruppens ordförande. Deltar gruppen i bildandet av en regering, kunna dessa ordförande få stanna utanför. Mer behöver ett ordförandeskap och en formell ledarställning inte betyda i och för sig.

Det svenska Finland har för närvarande två politiska ledare, professor Ragnar Furuhjelm, den svenska riksdagsgruppens ordförande från 1924 med avbrott för åren 1932—35, samt friherren Ernst von Born, vilken under sistnämnda år fungerade som gruppordförande, en post som han lämnade, då han år 1934 blev partiets ordförande. Trots att svenskarna ofta varit företrädna i olika regeringar har von Born blott en gång varit minister, från mars 1931 till december följande år. Furuhjelm satt som biträdande finansminister i början av år 1933, då han på grund av sjukdom nödgades draga sig tillbaka. Så gruppordförande Furuhjelm än varit och är, tillhör han icke Svenska folkpartiets centralstyrelse. Motsvarande företeelser torde kunna påvisas även för de andra partiernas vidkommande.

Om de två finlandssvenska partiledarna gäller emellertid, att de verkligen i det allmänna medvetandet framstå som förgrundsfigurer och inflytelserika gestaltare av den svenska politikens linjer och metoder. Man kunde på tal om detta ledarskap nämna ett namn till: professor Ernst Estlander, juristen med traditioner från ståndslantdagarnas tid, som nu sitter sin 43:e riksdag och vilken med obeveklig konsekvens och lysande tapperhet fört grundlagens och svenskhetens talan under stormiga och skiftande tider.

På visst sätt komplettera Ragnar Furuhjelm och Ernst von Born varandra. Den sistnämnde gör sig bättre utanför riksdagen, Furuhjelm åter innanför murarna. Parallellen Arvid Lindman—Ernst Trygger kan dragas. von Born är folktalaren som får både bönder och

Dagens frågor

småfolk att lyssna, som tar publik ur alla läger och står på god fot med både stadsbor och jordbrukare. Det fläktar friska demokratiska vindar kring von Borns kämpagestalt där han bilar fram som valtalare genom det svenska Finlands bygder. Alla som höra och se honom veta, att i den mannen bor det intet svek och inga finurligheter; det han säger och gör är enkelt och rakt på sak, hjärtat är med lika mycket som förståndet och man vet också, att det är ett modigt hjärta innanför rocken och en väldig näve som slås i bordet, då äktfinsk vrånghet och våldsdyrkande lagförakt hota samhällsfreden i landet. Är von Born entusiasten så representerar Furuhjelm betänksamheten, vilken med vetenskapsmannens krav på exakthet förbehåller sig tid att omsorgsfullt begrunda ett problems alla sidor, innan han tar ställning och formulerar omdömen. Men då han gör det, är resultatet perfekt och briljant. von Born är medryckande men han överraskar sällan, Furuhjelm kan bli en farlig motståndare genom sin kvickhet, sin intelligenta skärpa.

Då Ragnar Furuhjelm hösten 1917 vid 38 års ålder valdes in i riksdagen, hade han bakom sig en hedrande bana som vetenskapsman, astronom och pedagog. Några utåt synliga allmänna medborgerliga förtroendeuppdrag att tala om hade han icke beklätt, men studenterna i Nylands nation visste vad han gick för. Han hade gjort sig gällande som debattör och tillfällighetspoet, som festtalare i den högtidliga stilen och en sarkasmernas mästare, vilken kryddat tillvaron i otaliga situationer. Det var någonting öppet och blont, allvarligt och charmerande, klokt och gäckande, tillförlitligt och spefullt över hans väsen. Riksdagsmännen, också de finska, började snart tycka detsamma och så fick man bevittna att Furuhjelm en dag korades till ordförande i riksdagens mäktigaste utskott, statsutskottet, en position som han behöll under mer än ett decennium. Att han var svensk var visserligen sant men han behärskade riksdagsfinskan utmärkt och så var han saklig, objektiv, tillgänglig, okonventionell och vinnande. För egen del trivdes han också förträffligt i riksdagen, som på det hela taget var en rätt drägligt vistelseort, trots allt vad antiparlamentarikererna och de missnöjda deputationerna sade. Men så kom Lappo somaren 1930.

För få finlandssvenska riksdagsmän torde Lapporörelsen ha inneburit en sådan obehaglig överraskning som för Ragnar Furuhjelm. Han såg folk, vilka han tilltrött förmåga att genomskåda töckniga ideologier, löpa med i flocken av tanklösa våldsympatisörer; människor som ansetts vara pålitliga samhällsbevarare började uppföra sig som vettvillingar och diktaturkrävarna stucko upp sina huvuden där man minst väntat det. Att svenskheten skulle börja sätta sitt hopp och sin tro till lagbrytande folkhopar och virriga demonstrationsledare — det var dock något mot vilket han måste reagera med hela styrkan av sitt ingenium, sitt svenska sinne, sin kritiska läggning och sin känsla för lagens och rättens bud. Det är troligt att de första Lappörens satte djupa spår i Furuhjelms själ. Det visade sig dock att folket var bättre än det såg ut, då Kosola stod på höjden av makt, och det

visade sig framför allt, att den svenska allmänheten i Finland icke halkade på den slippriga vägen. Vad som för Furuhjelm del betydde oerhört mycket var att Sverige befanns vara otillgängligt för de nya idealen.

Troligt är att von Born tog chocken något lättare. Visserligen stod han på en av de mest utsatta posterna, inrikesministerns, då landet hade äventyret i Mäntsälä vintern 1932, och ingen politikers namn har nämnts i så hatfyllda vändningar och sammanhang som hans under det året. Men von Born är av robustare virke och han har en sällsam förmåga att icke känna sig sårad. Lika otillgänglig som han är för smicker, lika litet berörs han personligen av smädelser och oförrätter. Där han ställt sig med sitt samvete och sin rättsövertygelse som stöd, där står han fullkomligt obekymrad, självständig, t. o. m. något självständig. Under de veckorna och månaderna växte von Born för varje dag. Hans fasthet stölsatte kollegerna i regeringen, för Lappo tidigare undfallande länsmän började repa mod och långt i de avlägsnaste finnbygderna sade man sig, att se det var då en svensk herre av prima kvalitet!

I mycket olika varandra kunna von Born och Furuhjelm betecknas som goda representanter för finlandssvenskarnas ledarskikt. Språk- och partiförhållandena sätta vissa gränser för deras verksamhetsmöjligheter, och de förhållanden, i vilka de arbeta, äro mera krävande och ömtåliga än vad främmande betraktare kunna föreställa sig.

Russificeringen av Ryssland. Enligt de senaste underrättelserna från Sovjetryssland håller man nu på med att genomföra en för-ryskning av Sovjetunionens icke-ryska element. Det är framför allt delrepublikerna, som äro utsatta och komma att utsättas för denna process, vilket i mångt och mycket för tanken tillbaka till russificeringen under tsardömets sista tid. Namnet Bobrikoff torde ännu för de flesta erinra om vad som hände i vårt östra grannland under denna tid. Trettio år senare återvänder det nya Ryssland till det gamlas metoder — icke endast på detta utan även andra områden.

Det gamla Ryssland inneslöt i sig en massa olika folk av olika ras, som talade olika språk. Med de metoder tsardömet använde, så t. ex. den tidigare nämnda russificeringen, kunde det aldrig bli tal om någon sammanhållning. När Sovjet kom till makten erhöilo nationaliteterna rätt att bilda egna republiker eller egna autonoma områden. De skulle få behålla sitt eget språk och sin egen kultur, visserligen med förbehållet att de måste bekänna sig till kommunismen. Denna nya nationalitetspolitik har alltid från sovjetryskt håll spelats ut som ett propagandanummer, som ett bevis för att inget folk behöver ge upp sin egenart, om det händelsevis skulle komma på den tanken att bli en del av Sovjetunionen (med hänsyftning på t. ex. Polen och de baltiska randstaterna). Men nationalitetspolitiken medförde samtidigt fördelar för Sovjetryssland ur inre synpunkt — genom att man splittade nationaliteterna i små områden minskades risken för att anti-

kommunistiska nationella strömningar skulle kunna ha framgång. Detta gäller i synnerhet Centralasien med alla dess turkiska folk. Under sovjetväldets första tid såg man nämligen här en fara i den s. k. panturanska rörelsen, som strävade efter att sammanföra turkfolken till en politisk enhet.

Det är sant, att de olika nationaliteterna i Sovjetunionen ha fått behålla sitt språk under den nya regimen. Det trycks tidningar och böcker på alla upptänkliga språk. Man har gått in för ett storartat kulturarbete, man har upprättat teatrar och avskaffat analfabeter, och resultaten ha varit glänsande, om man får tro rysk och utländsk propagandapress. Men om man ser närmare på kulturarbetet i fråga om t. ex. bokproduktionen, så observerar man snart, att det till stor del består i alla de översättningar av marxismens och leninismens klassiker, som Karl Marx-Engel-institutet i Moskva under årens lopp har utgivit. De ha spritts i jätteupplagor till alla sovjetunionens folk — upplagornas storlek är lätt att konstatera, då varje rysk bok, som trycks, har uppgift därom på omslaget. Men man förundrar sig över att t. ex. kabardiner och balkarer, som för kort tid sedan voro analfabeter, skulle ha så brinnande lust att läsa Marx och Lenin att man måste trycka deras arbeten i upplagor, som äro i det närmaste lika stora som kabardinernas och balkarernas eget antal, kvinnor och barn inräknade. Den som vill skaffa sig en överblick över årsproduktionen av böcker på de två nämnda språken skall också snart finna, att det är den politiska propagandalitteraturen, som dominerar »kulturarbetet».

Protester mot detta kultursystem ha icke saknats. Man har i delrepublikerna insett att storryssarna i Moskva — liksom under tsartiden — önskade på bricka servera det, som kunde anses vara lämplig andlig föda för de — fortfarande — lägre stående icke-ryska folken.

I samband med den sista tidens processer har ett starkt främlingshat kommit till synes i Ryssland. De utländska konsulatena ha stängts, t. o. m. utländska kommunister ha trakasserats eller anklagats för trotskistisk verksamhet, och pressen har mera än tidigare framhållit utlandets roll i alla de mer eller mindre fiktiva anlagen mot staten. Ryssar i ledande ställning i det centrala Ryssland ha försvunnit från sina poster, men även framstående kommunister i delrepublikerna ha röjts ur vägen. Så anklagades t. ex. två högt uppsatta ösbeker, Chodjaev och Ikramov, för att med Englands hjälp vilja skapa en självständig turkisk stat i Centralasien. I sovjetpressen relaterades i samband härmed ett antal fall av nationella strömningar i de centralasiska delrepublikerna.

Samtidigt klagade pressen över att man i de olika nationaliteternas skolor icke tog nog hänsyn till det ryska språket. Så hade t. ex. i Özbekistan de flesta skolorna uteslutit ryska som läsåmne, en åtgärd, som man enligt författningen hade rättighet till: varje nationalitet hade sitt eget språk. Izvestija och Pravda anförde det ena exemplet efter det andra på bristande hänsyn för ryskt språk och rysk kultur, och bakom detta låg alltid fascistiskt och trotskistiskt mullvadsarbete.

Samtidigt tryckte man starkt på att ryskan måste vara grundval för all kultur i Sovjet. De övriga språken spelade ingen roll härvidlag. De olika folken måste helt enkelt ansluta sig till den storryska kulturen, den största och bästa, den som Lenin och Stalin tillhörde.

Så har nu russificeringen satt in på skilda områden i de olika nationaliteternas republiker. I Ukraina införes fr. o. m. den 1 september i år undervisning i ryska språket som obligatorisk. I Kaukasus öppnas särskilda pedagogiska institut, som skall bibringa lärarkåren nödiga insikter i ryska. Tidningarna driva propaganda för ryskan som kulturspråk. Själva vetenskapsakademien har fått kritik för att den icke följt med sin tid. När den i maj 1938 avgav rapport för sin verksamhet under 1937 kritiserade pressen skarpt det förhållandet att språkvetenskapsmännen sysselsatte sig med alla möjliga exotiska språk, men totalt glömde bort att arbeta på rysk språkvård eller på att förhindra att vitryskan och ukrainskan blandades upp med polska ord.

Det finns även annat som tyder på önskvärldheten av en snabb russificering.

I januari 1937 anordnades en stort anlagd folkräkning i Sovjet, som även rönt uppmärksamhet i svensk press. I förhandsreklamen för denna folkräkning omtalades i de sovjetryska tidningarna, att den skulle ge klara bevis för bl. a. religionens försvinnande och för en kraftig ökning av antalet av dem som räknade sig som storryssar.

Folkräkningens resultat komma aldrig att publiceras. Den blev nämligen ett dundrande fiasko för arrangörerna, som redan fått sona för sina brott. Den skall nu i stället genomföras 1939.

Men av sovjetpressens förhandsmeddelanden kan man redan nu sluta sig till vilka resultat som äro önskvärda. Det är bland mycket annat just att storryssarna skola dominera.

Man frågar sig — Hur kan Stalin, som själv är icke-ryss (kaukasier), gå med på en politik, som knappast kan vara tilltalande för hans egna landsmän? Betyder denna russificering ett slut på den mångbesjungna sovjetryska »liberala» nationalitetsprincipen? Kan russificeringen försvaras som en internationalisering av Sovjetunionens olika folk på basis av det dominerande folk- och språkelementet? Man måste ställa sig sådana frågor. Men de få väl liksom allt annat som gäller nutidens Ryssland vänta på svar.

Domen över Richard Wagner skrev en gång till änkan efter en nydöd man. Igen avliden vän: »Jag ber Er att icke till någon lämna ut de brev jag skrivit till den käre bortgångne — om Ni nu inte vill resolut förstöra dem. De passa inte för någon annan, då de för det mesta äro av djupt förtrolig art och mycket i dem inte kan förstås av någon annan än min döde vän.» Man kan tycka, att det var en mycket rimlig begäran Wagner här framställde. Att inte varje oöverlagt ord, som en människa skriver ner, utan vidare bör prisges åt en nyfiken och sensationslysten eftervärld, synes vara en så självklar

sak, att den inte ens behöver diskuteras. Men i verkligheten är det inte alls så. Hur mycket har det inte i det fallet syndats mot berömda mäns minne! Det har funnits och finns marodörer, som levat på att slå mynt av deras intima kvarlåtenskap. Det behöver för övrigt inte enbart vara det snöda penningbegäret, som ligger bakom dylikt hänsynslöst förfaringssätt. »Under slappa och opoetiska tider finns det alltid slappa och opoetiska huvud, som syssla med dylikt småsinnat och småaktigt hantverk», säger den tyske litteraturhistorikern Vilmar på tal om all den närgångna och pietetslösa »forskning», som haft Goethe till föremål. Harald Hjärne brännmärkte samma sak, då han en gång ironiserade över den »tjusande intimiteten» i danska historiska böcker.

Vad som närmast föranlett dessa reflexioner är den edition av Bernhard von Beskows brev till Tegnér, som nyligen utgivits genom Svenska akademiens försorg. De allra flesta av Tegnér's svarsbrev, som där inryckas, äro helt naturligt förut publicerade i den stora Tegnér-upplagan, och även åtskilliga av Beskows brev ha tidigare varit synliga i tryck. Men i bägge fallen har det förut skett med vissa utslutningar. I den nya editionen ha däremot sådana utslutningar ej gjorts. När man ser efter, vad som nu i motsats till tidigare befunnits lämpligt att ta med, så kan man inte underlåta att ge de äldre upplagornas utgivare ett högre betyg för smak och anständighet än åt den som ombesörjt den nu föreliggande brevupplagan. Det är visserligen sant, att även han någon enda gång vägrat att befordra ett brev's hela innehåll till trycket. Men vi skulle önskat, att han utsträckt sin »censur» vida längre. Vi skulle kunna peka på många ställen i breven, som snarare höra hemma i bibliotekens »giftskåp» än i Svenska akademiens handlingar. Vi kunna mycket väl förstå utgivarens skäl och tycka oss genast höra invändningarna mot vårt resonemang: allt det där om de »vetenskapliga» kraven, varning för falsk idealisering, frasen att ingen är stor i sin kammartjänarens ögon o. s. v. Men vi vägra att godtaga dylika argument i detta fall. Att Beskow även i moraliskt avseende var »en efterboren gustavian» och att Tegnér vid tidpunkten för denna brevväxling var erotisk monoman, det är ingen nyhet, därom göres intet mera vittne behov. Ingen »vetenskap» i världen kan fordra, att uttrycken för dylika förirringar hos en olycklig människa handlost kastas ut till beskådande och avnjutande. Sådant har en människa rätt att föra med sig i graven. Det som angår eftervärlden är vad en människa utträttat och vad hon velat. Det är deras *gärningar* som följa dem efter. Det är på dem, som domen över död man skall grunda sig. Vi avse ingalunda någon falsk idealisering, men vi kräva rättvisa och barmhärtighet. Vi hålla före, att alla människor, döda liksom levande, ha anspråk på ett fridlyst område, som är skyddat för obehörig insyn och närgången uppmärksamhet från andra människors sida. Men detta är en sida av friheten, som det frihetsdyrkande svenska folket numera kanske inte är så känsligt för.

G. J.

Bulgarien löst från fjättrarna. Bulgariens storhetstid tog slut i och med Tysklands nederlag i världskriget. Neuillyfördraget beskar ej blott dess gränser utan även dess suveränitet i fråga om arméns storlek och rustningarna i övrigt. Landet fick hålla en armé på 20,000 man, men förbjöds att ha tanks, flyg, tungt artilleri, ja, t. o. m. en liten vedettbåt i havet. Import av krigsmateriel var strängt förbjuden. En demobiliserad zon på 30 km. drogs längs landets gräns i Trakien, där varken soldater, kaserner eller befästningar fingo finnas. Antirevisionisterna i grannstaterna under Titulescus ledning sörjde länge för att Bulgarien hölls i detta skruvstäd, och så sent som 1934 ingicks den s. k. antirevisionspakten å Balkan, riktad mot Bulgarien och livligt applåderad i Paris och Moskva. Den tyska stormaktens renässans har emellertid också betytt Bulgariens frigörelse från tvångsbanden. Genom Salonikifördraget den 31 juli i år överkorsades de klausuler, som hindrade Bulgariens upprustning.

Redan vid ingåendet av 1934 års Balkanpakt, som ställde Bulgarien utanför Balkanententen, anmälde Jugoslavien en avvikande mening. Belgrad ville redan då inrymma en möjlighet för Bulgarien att kunna ansluta sig till pakten. Jugoslaviens försoningspolitik har nu fullständigt segrat. Jugoslavien tog inte den ringaste hänsyn till jämmerropen från Bukarest utan slöt sin vänskapspakt med Bulgarien 1937. Bukarest skyndade att framhålla för Belgrad, att en sådan vänskapspakt stred mot Neuillyfördraget. Stojadinovitj lät icke rubba sig i sin mening, att vänskapspakten var det värdefullaste av alla försök som hittills gjorts på Balkan för att åstadkomma lugn och arbetsro.

Kung Boris var den förste av utländska statsöverhuvud, som skyndade att göra ett besök i Berlin, så fort Hitler kommit till makten. Återkommen från detta besök och med tyskt stöd satte han sig över alla Neuillyförbuden. Både det ena och det andra för sin armé köpte han från den tyska krigsindustrins verkstäder. Den av Alexander inaugurerade jugoslaviska politiken underlättade Bulgariens strävan att på legal väg återfå sin fulla självbestämmanderätt på alla områden. Jugoslavien öppnade sina gränser bl. a. för transitering av krigsmateriel till Bulgarien. Jugoslaviens orubblighet tvang antirevisionsstaterna att dra ett streck över den gamla hatpolitiken.

Jugoslavien fick först Turkiet över på sin linje. Detta var så mycket lättare som Turkiet självt eftersträvade suveränitet i de avmilitariserade zonerna i sundet; att vägra en grannstat vad man själv begärde för egen räkning måste i längden bli ohållbart. Därefter blev det Turkiets sak att söka förmå Grekland att revidera sin hållning till Bulgarien. Sedan Grekland av Turkiet erhållit vissa garantier, varigenom det kunde medge en revision angående Bulgariens ekonomiska rätt till hamnar i Egeiska havet, var Titulescus verk helt spolierat. På sätt och vis blev Salonikifördraget en prestigesegev för den grekiske diktatorn Metaxas, emedan fördraget alltigenom bär dennes signatur.

Salonikifördraget innehåller, utom en nonaggressionspunkt mellan de 5 staterna, en klar paragraf om slopandet av alla förbuden i

Neuillyfördraget. Det innehåller vidare stadganden om upprättandet av en demilitariserad zon utmed Bulgariens gräns mot Turkiet och Grekland; ej blott Jugoslavien utan fastmera Grekland och Turkiet dra härigenom fördel av den nya situationen. Dessutom har Bulgarien för sin handel fått tillträde till Egeiska havet och därmed fått ett krav realiserat, för vilket det länge kämpat. Minst glädje har Rumänien av spolierandet av Titulescus verk. Av Carols och hans ministrars täta resor Bukarest—Aten—Ankara förstår man den nordliga nabostatens vånda inför den nya situationen.

I själva verket voro förhållandena mellan Bulgarien och Rumänien, innan Salonikifördraget ingicks, lika ovänliga som någonsin förr. De bägge kungarnas möte 1933 löste inga tvistefrågor. Trots de många vackra orden om »broar av svensk betong mellan Geurgi och Ruschich över Donau» försämrades läget på grund av den oförnuftiga minoritetspolitiken i Rumänien. Att Carol nu sett sig piskad till att gå med på en revision av minoritetsstatuterna beror på fruktan för samma händelser i sitt eget land som i Tjeckoslovakiet. Spränges Tjeckoslovakiet, står Rumänien inför samma fara. De rumänska kommentarerna till Salonikifördraget visa hur fruktansvärt allvarlig denna fråga är för Rumänien. Inför Ungerns krav på en revision av gränserna och icke minst sedan Lilla Ententen inför Tysklands tryck måst ge upp motståndet mot Ungerns upprustning, kan det vara gott för Rumänien att inte ha flera fiender än det rör med, och ur den synpunkten måste man se Rumäniens medgörlighet i frågan om revisionen av Neuillyfördraget. Och Carol har måst överlämna första fiolen i balkankonserten åt den utan skuggan av tvivel slugare politikern Stojadinovitj.

Salonikifördraget har gjort atmosfären lättare på hela Balkan. Fördraget som sådant är formellt blott en angelägenhet för balkanfolken själva. Men det hindrar ej att man även nu bakom kulisserna kan spåra de makter, som hade sina fingrar med i spelet 1934. Hän-syftningen på Stresa är symptomatisk. Dock, i en nära framtid kan omskiktningen på Balkan leda till att folken där göra sig mer och mer oberoende av de europeiska stormakternas inflytande och kunna bättre värna om sitt eget, ett mål som alltid varit Stojadinovitj's främsta strävan.

Även Bulgariens inrepolitiska förhållanden äro värda ett särskilt beaktande. Landet har genomlöpt många politiska faser. Det ändade i kungadiktatur. Orsakerna därtill ligga i det förflutna. Bulgarien erhöll sitt partisystem i den författning som infördes när turkuket kastades 1879. Då skapades en sobranj av två likstarka partier, konservativa och liberaler. Ur dessa utvecklades med tiden de partikonstellationer, som sprängde den parlamentariska apparaten i bitar. Demokratien slök sig själv, då den skulle till att fylla 55 år i landet. Den kungliga statskuppen kom 1934. Boris hade vid sitt inkognitobesök i Berlin fått anvisningar om, hur han skulle sätta parlamentet åt sidan. Han kallade på militären och på två timmar var »demokratien» inbåsad. Så svag var den.

I det inrikespolitiska återuppbyggnadsarbetet stötte Boris på svårigheter, som hade sitt upphov i Neuillyfördragets frihetsinskränkningar och Titulescus försök att trycka ned landet. Nya organ behövdes för de egna uppgifterna. Ett slags korporatism prövades, och Boris önskade dessutom ett parlament utan den gamla parlamentarismens avigsidor. Kommunalvalen förrättades 1937 efter detta system, där partier förbjödos, och då detta föreföll att fungera tillfredsställande, beslöt han att låta även parlamentsvalen ske på samma sätt.

Partipolitiken levde emellertid underjordiskt kvar. De gamla partikoryféerna, som hållit sig dolda under diktaturens värsta tid, smögo sig fram och bildade ett hemligt »frontutskott» på fem medlemmar. I utskottet, vars mål var att bilda en sluten opposition mot Boris från bolsjevikflygeln till liberalerna, sutto alla de förbjudna partiernas ledare. Boris var komplotten på spåren och vidtog motåtgärder. Han organiserade ett »regeringsparti» som ett motdrag mot de gamla politikerna. Vid valet erhöilo dessa 60 mandat, medan Boris fick 100 och därmed en säker majoritet. Sobranjens makt är nu dock kringskuren: den får varken kontrollera budgeten eller ministrarna, vilka kungen fritt tillsätter. Efter västerländsk mening är sobranjen därför ett skenparlament. Dessutom spårar man kungens makt även på annat håll. Så måste sobranjen på statsministerns förslag utestänga från riksdagen tre ledamöter, vilka man igenkände som hemliga Moskva-agenter från parlamentarismens glansdagar. De, som ej ville rösta emot Boris i denna fråga, gingo ut i korridorerna medan omröstningen pågick.

Den nya sobranjens start var inte särskilt glansfull. Boris hade fått mothugg. Och de inre konfliktämnen finnas ännu kvar. Vidare måste man komma ihåg, att i intet land på hela Balkan är kommunismen så lättplanterad som i Bulgarien, dels på grund av de urusla sociala förhållandena och dels emedan högste ledare i Komintern är bulgaren Dimitrov, bekant från preessen om riksdagsbranden i Tyskland. Men ej blott med hänsyn till oppositionen kan sobranjens hemsändande vara en tidsfråga. Det har i Bulgarien uppstått en livaktig rörelse, kallad ratnizi, som arbetar efter tyskt mönster och motarbetar »demokratien» i alla dess former, även i den form Boris nu tänkt sig dess pånyttfödelse. Det torde snart visa sig, om den nya sobranjen får något större livslängd eller fyller någon verklig uppgift.

Boris' monarkiskt autoritära experiment är värt ett beaktande. Medan man flestades i diktatoriala stater renodlar diktaturen, försöker han att sammansmälta gammalt och nytt stasskick genom en form, som skall oskadliggöra partipolitiken men ändå medge ett slags folklig medverkan i statsarbetet. För Boris del är situationen dock svårare än man anar, ty han har inte ens en disciplinerad armé att stödja sig på. Den gamla armén var byggd på tolvårig värvning. Under de senaste åren ville ej bönderna, att deras söner bundos för så lång tjänst. Armén fick därför delvis fylla sina behov med folk ur patraskvärlden, från utkanterna och mestadels från Macedonien.

Dagens frågor

Detta gjorde att både manskap och officerare sjönko till rena hordarmén. Gång på gång skapades gränskonflikter, som voro arméns eget tilltag. Så kunde det ej fortgå utan våda. Officerarna, som inte hade manskap att kontinuerligt öva, blevo politiker, enligt gammal balkanstil. För att råda bot på detta system måste armén nyskapas, men innan detta kunde ske måste Neuillyfördraget spolieras.

För ögonblicket äro världens ögon riktade på Boris, ty han har lyft sitt land in i den balkanska gemenskapen utan att behöva pruta på sitt folks principer i fråga om gränserna, vilka nog förr eller senare komma att underkastas en ny revision, om icke förr så då landets industri inom en kort framtid kommer att begära plats för sig på Balkanmarknaden. Boris' besök i London och Paris måste sättas i samband med arbetet på landets industrialisering. Han har skaffat sitt land engelska krediter. Resan har också visat, att Bulgarien — trots sin nära förbindelse med Tyskland, varom de bulgariska deputationerna på partidagen i Nürnberg vittna — önskar inta en självständig ställning. Det söker ekonomiskt och politiskt stöd där sådant kan fås.

Gunnar Falck.